

Д-р Н. АНДРУСЯК

Історичні нариси

Назва народу*)

Походження і еволюцію значіння сьогочасної німецької національної назви подали ми як приклад на те, щоби наші громадяни з полекшою в серці зрозуміли, що не тільки наша національна назва проходила продовж нашої історії еволюцію. Найдавніший наш літопис, якого записки почато списувати при київському Софійському соборі в 1039 р., а остаточно зредагував на початках XII ст. чернець київської Печерської Лаври Нестор, т. зв. «Повість временних літ», називає Русею зайшлих на Україну із Скандинавії варягів. На тому й опираються історики — прихильники т. зв. норманської теорії початків Русі, на яких думку — київську державу оснували варязькі дружини вікінгів; покликаються вони ще й на те, що в фінській мові Швеція називається Руотсі.

Несторова «Повість временних літ» протиставить варягів - Русь тубильним славянським племенам у початкових своїх розділах; далі в ній означається Русею князів Рюриковичів, їхні дружини та опановану ними територію.

У продовженні «Повісті временних літ», т. зв. київському літописі, що подає вістки з усієї української національної території по 1200 р., назву «Русь» прикладається не тільки до князів і їх дружин, але «руською землею» зветься київська земля в протиставленні до інших земель, в яких княжили Рюриковичі, та взагалі до всіх земель, в яких княжили Рюриковичі, в протиставленні до інших, чужих держав. Те саме помічається в тогочасних пам'ятках нашої літератури, між іншими в «Слові о полку Ігоревім».

У Галицько-волинському літописі з XIII ст. «всею руською землею» зветься українська національна територія. При тому цікаве буде нашим громадянам довідатися про значення назви «Русь» у Суздальському літописі, зредагованому черцем Лаврентієм у XIV ст. В оповіданні цього літопису вважається «руськими землями» українські, білоруські й великоновгородські землі, але не суздальсько-ростовську. Суздальці і ростовці нарікали на князів, що обсаджували посадництва «руськими дітьськими», себто дружинниками, які прибули на Суздальщину з Русі.

В литовсько-руських літописах XIV — XVI ст. і в західноєвропейських пам'ятках з того часу Русею називається сьогочасна Україна і Білорусь, колишня-ж Суздальщина, що обєднала довколишні землі над Окою і горішньою Волгою перетворилася в Московію від назви своєї столиці Москви (від початків XIV ст.). Самеж населення Московщини, якого предки суздальці й ростовці негодували колись на руських князів і руських дружинників, згодом освоїлося з своїм підданством руським князям і стало себе звати «русскими» себто підданими людьми руських князів. Очевидно, московські володарі й митрополити, згодом патріярхи вживали в своєму титулі «московській і всея Русі», та в Європі до початків XVIII ст. їхню державу знали тільки під назвою Московії, населення прозивано москвичами, москвинами, московитами або москалями.

Реформатор Московщини цар Петро I.

впровадив нову назву для неї «Россія». Слово «Россія» це грецька назва Русі й так називано до початків XVIII ст. Україну. Знову ж назви «Велика Русь» — з грецька «Россія Мегале» і «Мала Русь» — з грецька «Россія Мікра» вжив уперше царгородський патріярх, коли в початках XIV ст. створив окрему галицьку митрополію. Саме галицька митрополія була «Малою Русею (Росією)», київська митрополія «Великою Русею (Росією)». В XVII ст. київські вчені, що гуртувалися біля колегії, основаної митрополитом Петром Могилою (1633—47), а перетвореної в академію гетьманом Іваном Мазепою (1687—1709), залюбки називали Україну Росією; «гетьманом Росії» названий Мазепа на своїх дарах для православного південного Сходу; на срібній плащениці, дарованій ним для церкви Господнього Гробу в Єрусалимі, та виданій його коштом в Алепо арабській евангелії для богослужбового вжитку сирійських православних християн. Козацькі грамоти від половини XVII ст., теж вихованці цієї школи, були писарями при гетьманах і полковниках; вони складали універсали й писали теж літописи. І щоби пописатися своєю «вченістю» впровадили назву «Малоросійська Україна», хоч у тому часі не було ніяких двох Україн. Самеж назва «Мала Русь» відносилася в XIV ст. — як уже вище згадано — спершу до галицької митрополії, згодом до галицької держави; князем «Малої Русі» титулував себе останній галицько-волинський князь Болеслав-Юрій II († 1340).

Багато київських учених завізвав цар Петро I. працювати для Московщини. Мабуть такі наші землячки піддали йому думку назвати Московщину Росією. З досадою писав у своїй «Історії русів» син козацького генерального писаря й судді Андрія Безбородька Олександр (1747—99), що дослужився у москалів достоїнства князя й канцлера російської імперії: „Відомо, що перед тим були ми тим, що тепер московці: уряд, першенство й сама назва Русі від нас до них перейшла”.

Проте ми не залишилися без назви; була для означення нашої батьківщини ще друга стара назва «Україна». Вище ми згадали, що в справі походження назви «Русь» є спори між істориками; норманісти вважають, що її принесли до Києва зі Скандинавії варяги, антинорманісти, що вона є місцевого київського походження. Щож до походження назви «Україна» не має ніяких спорів; вона є наша й означала спершу землю-країну.

Дехто хибно утотожнює слово «Україна» з «окраїною», себто з пограниччям. У старій народній думі про сокола, що покинув «свою україну» та полетів у «чужу україну», маємо докази на те, що слово «україна» було тотожне з «країною», «стороною», «околицею», а не «окраїною». В такому самому значенні вживається слова «україна» в переложеній на народню мову евангелії з поч. XVI ст. т. зв. Пересопницькій.

В старих наших літописах стрічаємо в перше назву «Україна» в Київському Літописі. В цьому літописі з приводу смерти хороброго переяславського князя Володимира Глібовича в 1187 р. записано, що „по ньому Україна дуже жалувала”. Далі читаємо в цьому літописі, що поневолені мадярами галицькі бояри візвали прогнаного колись з Галичини князя Ростислава Берладничича; він прибув з горсткою своєї дружини в 1189 р. до Галицької України, й заняв кілька городів, але під Галичем в боротьбі з мадярами був ранений і схоплений до неволі помер. У Галицько-волинському Літописі з XIII ст. уживається під 1215 р. назви «Україна» для означення сьогочасного Підляшшя й Холмщини; вживається також вислову «Вкраїнець» для означення малої території — округи в Холмщині.

*) «Краківські Вісті» чч. 23, 25, 29, 30.

Царська Управа

Ірм

Е. ШУЦМАН

Краків, Дітля 63.

порукає гуртово для Союзів і Кооператив —
СКЛО, ПОРЦЕЛЯНУ, ФАЯНС, ЛЯМПИ.

Д-р М. АНДРУСЯК

Історичні нариси

6) НАЗВА НАРОДУ*)

Подібно як інші народні назви, як от сьогочасне німецьке „Deutsche“ як і обговорена вище назва »Русь«, назва »Україна« переходила щодо свого значіння еволюцію. В польській мові та в занечищеній її впливами мові литовсько-руських канцелярій XV—XVI ст. стрічаємо слова »україни« в значінні »окраїни«. Але в тому ж таки часі починає процвітати на Придніпрянщині козацтво, що в своїх думках зве свою батьківщину ніяк, як тільки Україною. Чим була Україна в козацькому розумінні, видно це з думи про Івана Коновченка Вдовиченка, що поляг у козацькому поході на ворогів. Назустріч вертаючим з походу козакам виходить його мати й питається про свого сина. Один козак відповідає їй, що її син на Україні оженився і взяв він собі жінку багату. Мати втішається цією вісткою, а тоді козак вияснює їй, хто це та його жінка багата — Україна. „Ти, мати, не знаєш — говорить він, — що Україна це земля, наша мати, вічно багата, вона горда, бо цареві й королеві голови не клонить та панщини не робить“. Отже, в козацькому розумінні Україна — вільна земля; таке значення назви »Україна« поширилося серед усього нашого народу в добі розцвіту козацтва. У своїх піснях і думках виявляв наш поневолений Польщею народ тугу за Україною, за тією вільною землею, що видавалася йому, як виходить зі змісту пісень і дум, нераз далекою. А що вільною була тільки земля заселена козаками, тимто польська урядова назва »Україна« була прикладена тільки до заселених козаками київського й брацлавського воевідства.

В половині XVII ст., підчас воєн гетьмана Богдана Хмельницького. Вже тоді в »Описі України« Бопляна, що спопуляризував назву »Україна« в західній Європі, зараховано до України крім Придніпрянщини Поділля, Волинь, Галичину, Холмщину, Підляшшя й Люблинщину. В 1657 р. домагався гетьман Іван Виговський від шведів „права цілої старовинної України, або Руси, де бувала грецька віра і де є ще мова, аж до Висли.“ Українські гетьмани Богдан Хмельницький і Петро Дорошенко вживали для означення нашого народу назви »український« поруч назви »руський«; на приклад Дорошенко писав у 1670 р. до польського сойму про „всі духовні й світські руського православного народу стани“.

Колиж від початку XVIII ст. Московщина стала зватися Росією, а до української Гетьманщини царський уряд став прикладати назву »Малоросія«, назву »Україна« зберігав у своїй свідомості народ; виявляв він її у своїй творчості, згадуючи в своїх піснях про славу бувальщину України. Надхнений духом народу Тарас Шевченко проніс у своїх думках грімкий протест проти царського поневолення України; завдяки Шевченковій творчості прийнялися назви »Україна«, »українці«, »український« серед усього нашого народу. Ці назви не викликають при окресленні нашої національної окремішності такої плутанини, як назви »Русь« і »руський«, прийняті в дещо зміненому виді москалями. Ці назви »Україна«, »українці« й »український« закріпилися новою історичною традицією збройної боротьби нашого народу за власну державність на кожному клаптику землі, де сплила українська кров або де заорав український плуг.

РОЗВИТОК КИЇВСЬКОЇ ДЕРЖАВИ.

I.

Основною віссю київської держави в X ст. був т. зв. »путь із варяг у греки«, себто торговельний шлях від Варязького (Балтійського) моря через озеро Ладогу, річкою Волховою через озеро Ільмен, від так волоками до Дніпра, а ним до Черно-

го Моря. Вдержати цей шлях у своїх руках та забезпечити йому звязок з південним світом — було головним завданням політики київських князів Олега Віщого (879—914), Ігора (914—945) і Святослава Завойовника (957—972). Вся енергія цих князів була спрямована на Царгород, ключ до Чорного Моря й тим самим торговельного шляху з півночі на південь через київську державу. Супроти воєнних розправ і торговельних договорів з греками на підрядний плян у політиці цих князів сходила справа об'єднання славянських племен у Східній Європі.

Навіть усі українські племена до часів Володимира Великого (980—1015) не були ціпко звязані з Києвом. Найдавніший наш літопис »Повість времених літ« справді згадує про участь дулібів і хорватів у поході Олега на Царгород, але про дальшу залежність її від Києва не має в цьому літописі ніяких вісток. Війна Ігоря з ближчими до Києва деревлянами, що мали свого князя, каже догадуватись, що кожне плем'я, хоч і признавало зверхність Києва й платило туди данину, задержувало повну самоуправу. Хоча після вбивства Ігоря (945) деревляни втратили цю самоуправу й належали безпосередньо до Києва, все таки Святослав Завойовник рахувався ще з їх окремішністю; він посадив на деревлянське князівство свого молодшого сина Олега, що скоро пішов зі світа, згладжений своїм старшим братом київським князем Ярополком.

Удільне деревлянське князівство після смерті Святослава Завойовника вказує, що дотогочасні київські князі не старалися зносити племінних князівств. Щойно Володимир Великий почав закріплювати владу київських князів над усіма східнеславянськими племенами; дотогочасних князів цих племен він усував, як прикл. князя полоцьких кривичів Рогволода. Для України така політика Володимира має окреме значіння завдяки прилученню до київської держави червенської, перемиської та прикарпатських волостей.

Коли доросли Володимирові сини, він пообсаджував ними важніші города своїх земель. При уділах земель синами не зберігав цілості колишніх територій поодиноких племен. Уділи синам не слід уважати за децентралізацію його влади. Володимир стежив за кожним своїм сином. Коли найстарший його син турівський князь Святополк, зять польського короля Болеслава Хороброго, потуряв прибулому з його жінкою єпископові в пропаганді латинського обряду на Поліссі, Володимир велів увязнити сина з невісткою і єпископом. Причина того ясна; Володимир, що завів християнство грецького обряду для об'єднання всіх племен одним культом, мусів боротися з течіями, що протиділяли б зміцненню громадян київської держави в один народ.

Старався перетворити свою державу по зразку тогочасних європейських християнських держав. Тимто потреба освіченої боярської верхівки веліла йому забирати дітей чільних бояр на науку. Очевидно, признаючи церкві й духовенству виховну роль, будував і вивіновував церкви (Десятинна церква св. Богородиці в Києві, церква Богородиці в Володимирі Волинському).

600 ФРАНЦУЗІВ ПОПАЛО В ПОЛОН.

= Берлін, 14. 5. — При пересуненні німецьких становищ на полудні від Саарбрікену дісталася в німецький полон 600 французів. В одному бою біля Мо на північ від Мосіє німецькі альпейські стрільці забрали в полон 300 вояків, здебільша англійців.

*) Гл. »Краківські Вісті« чч. 23, 25, 29, 30 і 36.